

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר יהושע

פרקי

דינם של מלכי האמורי וכיבוש ממלכות הדרום

ראשי פרקים:

גם זה מסיפור הנס ♦ ה"בונקר" הסודי התגלה ♦ יהושע הורה להשאיר את החמישייה במערה ♦ כיבוש חבל הארץ הדרומי ♦ על במותימו תדרוך ♦ מידות האדם שקולות הן ♦ לעתים סם המוות הוא סם חיים ♦ התנהגות ראויה כלפי 'אבי ערב' ♦ פעולת התגמול בקיביה ♦ צדיק - מי שיש בו שתי מידות הפוכות ♦ ונתן לך רחמים ורחמך ♦ הגיע הזמן לעשות שפטים במלכים

גם זה מסיפור הנס

העמדת השמש בגבעון אפשרה למחנה ישראל להכות באויב מכה ניצחת ולהכריעו עד תום. בזכות העמדת השמש יכלו להמשיך את המערכה, ללכוד את חמשת המלכים ולתלותם, ובהמשך לכבוש את כל ממלכות הדרום.

בספר "חומת אנך"¹ מעיר מרן החיד"א על המילים "וַיֵּשֶׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל הַמַּחֲנֶה הַגְּלִגְלָה"² הערה נפלאה, וזו לשונו:

"גם זה מסיפור הנס שלא לבד עמדה החמה עד שנקם ישראל מאויביו, אלא גם זה כי 'ישב יהושע' וכו' טרם בא השמש כדי שלא ילכו באישון לילה".

השמש עמדה בגבעון גם לאחר שסיימו להכות את האויב, עד שחזר יהושע עם אנשי צבאו למחנה ישראל בגלגל, כדי שלא יצטרכו ללכת בחסות החשכה, באישון ליל.

ה"בונקר" הסודי התגלה

חמשת המלכים הסתתרו במערה במקדה, כנראה ניהלו יחד את החמ"ל וכשראו שהחבל מתהדק סביב צווארם ברחו והתחבאו במערה. אך המודיעין הישראלי עלה על עקבותיהם, שם את ידו עליהם, ומיהר לדווח ליהושע. המרדף אחרי צבא האויב היה בעיצומו וחבל היה לבזבז זמן יקר על מלכיהם, לכן הנחה יהושע את לוחמיו לגול אבנים גדולות על פי המערה, להניח צוות שמירה שיבטיח את הישארותם במערה, ולהמשיך במערכה.

כיצד נודע ליהושע מיקומה המדויק של המערה שבה התחבאו חמשת המלכים? כתב על כך בעל ה"מנחה קטנה":

"ויוגד ליהושע לאמר - שכל כך נפל פחד יהושע על העמים, שאנשי העיר בעצמם גילו רו ליהושע כדי למצוא חן בעיניו אולי יחיה את נפשם, ולא כדרך העולם... מי יתן לו מנוס, וכאן שינו

הסדר שמבלי חקירת יהושע על זה ויוגד ליהושע היו באים אליו לאמר שנמצאו".

האויב פחד וחשש לחייו, ומתוכו קמו משתפ"ים (משתפי פעולה), שמבחינתם הדרך היחידה להינצל, היתה על ידי גילוי הסוד הצבאי הכמוס ביותר של צבאות האויב, והוא: נקודת הציון של ה"בונקר" הסודי שבו מסתתרים המלכים.

יהושע הורה להשאיר את החמישייה במערה

במשחק ה"שח-מט", כאשר המלך מוכה תם המשחק. כך היה בימי קדם, המלך היה עמוד השדרה של העם, וברגע שהמלך הובס המערכה נגמרה. בריחת המלכים באמצע המלחמה, פירושה - "מט". אך יהושע הורה להמשיך במלחמה ולהשאיר את החמישייה במערה עד שוך הקרבות.

משנשמדו כולם ונכחדו משדה המלחמה, אסף יהושע את אנשי מלחמתו אל מחנה הצבא הארעי שהוקם במקדה, ובנוכחותם ביקש לגזור את דינם של חמשת המלכים, בצוותו אותם לשים רגליהם על צווארי המלכים כאות וסימן לשלטונם על האויב, ובכך לחזק את ליבם ולאמצם במלחמה.

כיבוש חבל הארץ הדרומי

המערכה הראשונה הסתיימה, ומיד אחריה ממשיכים אנשי הצבא אל המערכה השנייה מחוזקים ומאומצים וכובשים את כל חבל הארץ הדרומי - "מְקֹדֵשׁ בְּרֹנֶץ וְעַד עֵזָה וְאֵת כָּל אֶרֶץ גִּשְׁן וְעַד גְּבְעוֹן"³ - את מקדה, לבנה, לכיש, עגלון, חברון ודביר - במסע מלחמה אחד.

יהושע מנצל את אימת העמים שהיו עדים למפלת שכניהם ותבוסתם, וכובש עיר אחרי עיר. ניתן להזכיר בהקשר זה את מלחמת ששת הימים, שבה תוך שבוע ימים בלבד כבשה ישראל מידי סוריה את רמת הגולן וחלק מרכס חרמון, מידי ירדן את

¹ חומת אנך יהושע י ד"ה וישב יהושע.

² יהושע י, טו.

³ יהושע י, מא.

מידות האדם שקולות הן

בספר "חובות הלבבות"⁷ כותב רבנו בחיי אבן פקודה, שמידות האדם שקולות הן, ואין מידה שהיא רעה באופן מוחלט. בכל מידה שברא הקב"ה בעולמו יש צורך כלשהוא, כולל מידת הגאווה, שהיא 'אם כל חטאת', וכולל מידות כמו תאוה, קנאה, וכבוד, שמוציאים את האדם מן העולם⁸. לכל מידה יש ערך כשהשימוש בה נעשה במינון הנכון, וכדוגמא מציין רבנו בחיי את הרחמים והאכזריות, וזו לשונו:

"שתי מידות: הרחמים והאכזריות. מקום הרחמים - על הדלים והעניים והחולים והפורשים מן העולם, ומי שאינו מכיר אופני טובותיו, ומי שאינו יודע להנהיג עצמו, והאסור ביד אויבו, ומי שפקד טובה רבה, והמתחרט על עוונותיו, והבוכה על מה שעבר מחטאיו מיראתו את עונש האלקים.

ומקום האכזריות - בהפרע מן הרשעים והנקם מן המשחיתים בארץ, כמו שאמר הכתוב: 'לא תחוס עינך עליו' וגו'."

מידת הרחמנות היא מידה חשובה. כשאדם רואה עני שנזקק לעזרה, באופן טבעי הוא מתמלא רחמים עליו, וכבר אמרו חז"ל⁹: "שלושה מידות טובות יש ביד ישראל, ואלו הן: ביישנים ורחמנים וגומלי חסדים".

מידת הרחמים טבועה בנפשם של ישראל, ולכן אנשיו של יהושע לא הניחו את רגליהם על צווארי מלכי הדרום מעצמם אלא על פי הציווי.

בדיני התורה אנו מוצאים דין מיוחד הנוהג בבני עיר שאנשיה קלקלו והגיעו לידי עבודה זרה. אנשי עיר הנדחת שעבדו עבודה זרה, נהרגים בסיף. ולאחר הריגת רשעי העיר, כונסים את כל רכוש העיר אל תוך שטח רחב ושורפים באש את העיר על כל רכושיה¹⁰. ומכיוון שרחמי הלב גוברים, מצווה התורה מפורשות "ולא תחוס עינך עליו"¹¹, להורות שבמקרה זה, שימוש במידת הרחמנות הוא קלוקל מוסרי.

לעתים סם המוות הוא סם חיים

בפרשת תולדות מצווה רבקה את יעקב בנה להביא שני גדיי עזים לפני אביו, ובייתור המילה 'שני' מוצאים חז"ל¹² רמז לשעירי יום הכיפורים, ללמדך שעל ידי השעירים נטל יעקב את הברכות ועל ידי השעירים מתכפרים חטאי ישראל ביום הכיפורים. וכתב הנצי"ב¹³:

"והוא פלא, מה שייכות אלו הגדיים לשני שעירי יום הכיפורים. אלא כך הענין, דיש לדעת דכל מידה רעה שבעולם המה בכלל היצירה שברא ה' גם אותם, כדכתיב: 'יוצר אור וגו' ובורא רע', ועל כן יש בהם איזה טוב, והרי זה דומה לסם המוות דודאי מזדמן עתים שהוא סם חיים לחולה, ומכל מקום נקרא סם המוות משום שעל פי רוב הוא ממת, וגם בעת שנצרך להשתמש לחיים נדרש דקדוק גדול על פי הרופא ובצמצום שלא יוסיף כל שהוא ויסתכן.

שטחי יהודה ושומרון, כולל מזרח ירושלים והעיר העתיקה ומידי מצרים את חצי האי סיני, מצרי טיראן ורצועת עזה, כאשר בכיבוש חברון ובית לחם לא נורתה אפילו ירייה אחת!

כבר בשעות הראשונות של המלחמה תקפו מטוסי חיל האוויר הישראלי את מערך המטוסים המצרי והותירו את המצרים עם פציעה אנושה שהדהדה באויר והאפילה על כל הפעילות המלחמתית של האויב לאורך המלחמה.

על במותימו תדרוך

גזר דינם של מלכי הדרום למיתה מובן, אך האופן שבו ציוה יהושע להשפילם תוך הנחת רגלי אנשיו על צווארם, תלייתם והחרתם למערה, אומר דרשני.

בפרשת וזאת הברכה, בברכת משה לבני ישראל לפני מותו, נאמר: "אֶשְׂרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשָׁע בַּה' מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֶשְׂרֶיךָ קָרַב גְּאֻזְתְּךָ וְיִפְחָשׁוּ אֲיָבֶיךָ לָךְ וְאֶתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ"⁴. ודרשו חז"ל⁵:

"ואתה על במותימו תדרוך", כענין שנאמר: 'ויקרא יהושע אל כל איש ישראל ויאמר אל קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו קרבו שימו את רגליכם על צווארי המלכים האלה' (יהושע י, כד)."

כלומר ברכת משה לישראל לפני מותו - "וְאֶתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ" - נתקיימה בדינם של מלכי הדרום. וכתב בעל ה"לב אהרן"⁶:

"עשה זה לאלו המלכים, מפני שהם חלקו עליו יתברך במה שנתקנאו על אנשי גבעון על אשר באו להכנס תחת כנפיו יתברך ועזבו את אלהיהם, ורצו להסיר זה הדבר אשר היה להם לחרפה שלא יראו שאר הארצות וילמדו מהם. ולזה השימו רגליהם על צוואריהם כי הוא העליון שבגופם, לומר שהם מושלים בהם ובאלהיהם אשר חששו לכבודם."

מלכי הדרום קמו למלחמה על אנשי גבעון מתוך הסתייגות נחרצת מן הברית שכרתו אנשי גבעון עם ישראל.

תכונה אופיינית אצל האויב הגוי היא, שמנהיגיו נלחמים על הכבוד האבוד גם אחרי שברור שצבאם הובס והניצחון גמור. בהקשר זה ניתן להזכיר את דמותו של נשיא עיראק, ימח שמו וזכרו, הידוע לשמצה, ששלט במדינתו ביד חזקה עד לכיבוש בירתו בגדאד על ידי ארצות הברית במלחמת המפרץ, וגם כאשר הצבא העיראקי התמוטט ואבדה שליטתו במדינה, הוא נשא נאומים תקיפים מתוך בונקר שמור עמוק מתחת לאדמה, עד שנתפש ונידון למוות בתלייה.

הדריכה על צוואר המלכים מסמלת דריכה על השקפת עולמם של עמי כנען המאמצת תרבות אלילית, "על במותימו תדרוך". בנקודת החיבור שבין הראש לגוף מניחים חיילי ישראל את רגלם ומבטאים שליטה, ויחד עם זאת רמיסה של מידותיהם הרעות.

⁷ חובות הלבבות שער ג - שער עבודת האלקים פרק י.

⁸ ראה אבות פ"ד, מ"א.

⁹ דברים רבה ג, ד.

¹⁰ ראה דברים יג, טז-טז.

¹¹ דברים יג, ט.

¹² בראשית רבה בה, יד.

¹³ הרחב דבר בראשית כז, ט.

⁴ דברים לג, כט.

⁵ ספרי פרשת וזאת הברכה שנו, כט.

⁶ לב אהרן יהושע י, כד.

שרת גינה בחריפות את הפעולה. כמה שנים מאוחר יותר, בשנת התשנ"ב, אמר אריק שרון בראיון: דוד בן גוריון אמר לי שמה שיגידו אומות העולם, זה לא מעניין אותנו, מה שחשוב לו, זה מה יגידו השכנים שלנו, אם השכנים שלנו יבינו ש'בעל הבית השתגע', זה סימן טוב. מה שיגידו אומות העולם, זה תשאיר לדיפלומטיה, למשה שרת, הוא יטפל בדיפלומטיה. סגן מפקד היחידה היה שלמה באום. לדבריו, כשנפגשו הוא ואריאל שרון עם בן-גוריון, לאחר שנודעו מימדי ההרג, קם ראש הממשלה לכבודם ואמר: "בחורים, אני רוצה לברככם על פועלכם המבורך. לצערי איני יכול לעשות זאת בפומבי".

צדיק – מי שיש בו שתי מידות הפוכות

היחס הנכון בין מידת הרחמנות למידת האכזריות, כמידות הפכיות המשלימות זו את זו, מבואר בהרחבה על ידי הגאון מוילנא בספרו "קול אליהו"¹⁶ בביאורו לפרשת העקדה, וכה דבריו:

"בכל התורה לא נאמר 'אריכות ימים' כי אם בשני מצוות הללו: 'כיבוד אב' ו'שילוח הקן', לפי שאין השלמות ניכר באדם אלא כשיש לו שני מידות הפוכות, כגון מידת רחמנות ואכזרות. לפי שכשהאדם נוהג במידה אחת, אין מוכרח לומר שהוא צדיק, אלא יש לומר שכך הוא טבעו, אבל כשיש לו שני מידות הפוכות, כגון רחמנות ואכזריות אז מוכח שהוא צדיק.

לכן נתן ה' יתברך לישראל מצוה של רחמנות, דהיינו מצוות 'כיבוד אב', שהוא רחמנות גדולה, לפי שכשבאים לידי זקנה ואין להם מקום לנוח, דין הוא שירחם עליהם. ושוב נתן להם מצוות שצריכין להתנהג בהם קצת באכזריות, דהיינו מצוות 'שילוח הקן', שנוטל הבנים ומשלח האם. דאיתא בירושלמי, שכשמשלח האם, לפעמים הולכת מחמת צער וטובעת במים. אם כן הוא בודאי אכזריות גדולה.

לכן כתיב בשני מצוות אלו 'אריכות ימים', לפי שבשני מידות הללו נשלם האדם בתכלית הטוב. וזה שאמר מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות, רצונו לומר שבאמת אין זה רחמים רק שכך גזר ה' יתברך...

וזהו שאמר כאן בעקדה 'עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה', לפי שקודם לכן לא היה אלא רחמן מאוד, שהיה מכניס אורחים וגומל חסדים, אבל המידה של אכזריות ולכוף את עצמו ולקיים מצוות הבורא יתברך עדיין לא היה ניכר בו, והיו יכולים לומר שאברהם אינו צדיק גמור ח"ו, אבל בעקדה, שעשה גם כן מידת אכזריות, שרצה בכל אוות נפשו לקיים מצוות הבורא ולשחוט את בנו יחידו אשר בו תלוי כל חיותו, אם כן, עתה נשלם וניכר שהוא צדיק גמור".

אדם צריך להיות רחמן, אבל אם הוא יהיה אך ורק רחמן ניתן יהיה לחשוב שזה טבעו. רק אדם שמשוגל להחיל שתי מידות הפוכות, רחמנות ואכזריות, מוכח שהוא צדיק. הקב"ה חפץ להראות שמידת חסדו של אברהם אינו טבע שטבע במידות נפשו, והראיה היא שאברהם אינו מסוגל לכבש את כל מידותיו אל מול הציווי האלקי, ובשעת הצורך לנהוג על פי מידת הדין.

כך כל מידה רעה המה טובים לשעה רצויה, רק יש לזהר שלא להשתמש במידה זו כי אם על ידי רב מובהק ובצמצום שלא יוסף על הצורך".

גם ה'רע' הוא בריאה אלקית. כשהקב"ה ברא את הרע, הוא ברא אותו באופן שיש בו גם מן הטוב, ומעט הטוב שברע הוא מקור חיותו וכח קיומו. כשיודעים להשתמש ב'רע' בזמן הנכון, במינון ובאופן הנכון, ביכולתו להביא טובה וברכה.

אדם שהכיש אותו נחש ויש ביכולתו להביא אתו את הנחש שהכיש אותו, יהיה קל יותר לטפל בו, כי בנקל ניתן לדעת באיזה נְסִיב להשתמש. הנסיון מיוצר על ידי הזרקת כמות קטנה של ה'ארס' לבעל חיים. בעל החיים מפתח תגובה קלה של המערכת החיסונית, שמתנגדת לארס, ומהדם עם הנוגדנים מכינים את הנסיון. נמצא שהנחש המכה, הוא גם המרפא.

יהושע מצווה את לוחמיו להשתמש במידת ה'אכזריות' במועד הנכון ובמינון הנכון לשם הרתעה ולשם בנין הקומה הרוחנית של ישראל. אכזריות כזאת אינה מטמאת את הנפש, אלא אדרבא מאזנת את מידות הנפש ובונה את היחס הראוי כלפי האויב.

התנהגות ראויה כלפי 'אבי ערב'

מן הרב קוק כותב באגרת¹⁴:

"ועניני המלחמות, אי אפשר היה כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם; ואדרבה היה מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם על ידי הנהגות אכזריות".

בזמן שהגויים מתנהגים כמו זאבים, אי אפשר להתנהג אתם ברוך ובחמלה, צריך לנקוט באמצעים קשים ולפעמים אכזריים, כדי לנצח במלחמה.

פעולת התגמול בקיביה

ב-ה' במרחשוון התש"ד, לפני למעלה משישים שנה, היתה 'פעולת התגמול בקיביה'. לילה קודם לכן הסתננה לישראל חוליית פדאיון מהגדה המערבית שהיתה אז בשליטת ירדן, והשליכה רימון יד לתוך בית משפחת קניאס ביישוב יהוד. בפיצוץ נהרגו אם המשפחה ושני ילדיה הקטנים. כתוצאה מזה החליטה הממשלה לצאת במבצע תגמול, מה שנקרא 'תג מחיר'. ראש הממשלה דוד בן גוריון, הרמטכ"ל מרדכי מקלף, ראש אג"ם משה דיין וממלא מקום שר הביטחון פנחס לבון, החליטו להגיב בחריפות על הפיגוע. הכפר קיביה¹⁵ נבחר כיעד לפעולה. הביצוע הוטל על אריאל שרון, מפקד יחידה מאה ואחת. היתה שם בעיה בתדר, בין המטכ"ל לפיקוד. הפקודה של המטכ"ל היתה מתונה יחסית והפקודה הפיקודית הוחרפה. לא ברור מדוע ועל ידי מי שונתה הפקודה בדרך מהמטכ"ל לפיקוד. על כל פנים אריאל שרון, מפקד הפעולה, חיבר את פקודת המבצע שלו ברוח הפקודה הפיקודית (ולא זו המטכ"לית).

חיילי היחידה הגיעו לקיביה, הרסו שם כארבעים וחמש בתים והרגו כשישים אנשים, נשים וילדים, וכל העולם צעק. משה

¹⁴ אגרות הראי"ה ח"א עמ' קא.

¹⁵ כפר פלסטיני הנמצא בנפת רמאללה ואל-בירה, שלושים ק"מ צפון-מערב לרמאללה וצפונית לעיר מדיעין עלית.

¹⁶ קול אליהו פרשת וירא אות יז.

רבה, אמר יהושע, עכשיו הגיע הזמן לעשות שפטים במלכים האלה שבאו להלחם בנו. וציוה יהושע להסיר האבנים מפי המערה ולהוציא אליו את חמשת המלכים האלה מן המערה. ויהושע ציוה לפתוח פי המערה, שהיה סבור שמא יחששו ישראל לפתוח המערה מצד פיה, שכן יש חשש שמא יעמדו המלכים וילחמו נגדם בכלי זין, ולכן מוטב לפתוח פתח מצד אחר. אבל יהושע אמר להם שהם יכולים לפתוח פי המערה, כיון שלא יהיה בהם רוח לעמוד לפני ישראל".

הסרת האבנים מפתח המערה ללא מורא היא חלק מהכרזת הניצחון. יהושע מוטט את "ציר הרשע" ואין עוד מקום לפחד וחשש.

"ויהושע רצה שמפקדי הצבא החשובים הם יחלקו לו כבוד וימסרו לידיו את חמשת המלכים, שכן דרך המלחמה שהמלכים המנוצחים נמסרים ביד המלך המנצח. וכן עשו, שהסירו האבנים ומצאו שם חמשת המלכים ומסרו אותם בידי יהושע שהוא יעשה בהם דין...".

ובזה שמצאו אותם חיים גם היה משום נס. שמדרך הגיבורים כשהם נתפסים ונסגרים במעצר ורואים שאבדה להם כל הצלה, הם טורפים נפשם בכפם, ובלבד שלא יסבלו מיתה קשה, אבל כאן נשארו בחיים".

העובדה שלא שמו קץ לחייהם ונשארו בחיים גרמה לכך שנידונו לתלייה ונעשה בהם דין פומבי למען יראו העמים ויראו.

ונתן לך רחמים ורחמך

על המילים "ונתן לך רחמים ורחמך"¹⁷ שבפרשיית עיר הנידחת, שואל הנצי"ב: פרשיית עיר הנידחת היא פרשייה קשה, לוקחים עיר שלמה ומעלים אותה באש. כיצד ננצל מההשפעה הרעה על נפשו של מי שנדרש להיות שותף במעשה הנורא הזה? משיב הנצי"ב: מי שפועל לפי רצון ה' אין נפשו ניזוקת, הקב"ה דואג לכך שמידת האכזריות הזו לא תתפשט על מקיימי מצוותיו, "ונתן לך רחמים ורחמך". ומעין זה כתב גם "אור החיים" הקדוש¹⁸:

"ונתן לך רחמים ורחמך - כוונת מאמר זה כאן, לפי שצוה על עיר הנידחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם. מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך, כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם, ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר.

והבחינה עצמה תהיה נרשת ברוצחי עיר הנידחת, לזה אמר להם הבטחה, שיתן להם ה' רחמים הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה".

הגיע הזמן לעשות שפטים במלכים

"בילקוט מעם לועז"¹⁹ ישנה התייחסות לפרטים נוספים בדינם של מלכי הדרום, וכך כתב:

"לאחר שחזרו כל ישראל מן המלחמה בריאים ושלמים בשמחה

¹⁷ דברים יג, יח.

¹⁸ אור החיים דברים יג, יח.

¹⁹ ילקוט מעם לועז יהושע י, כב-כג.